

14. Медведь О. До проблеми вивчення української синтаксичної термінології // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 1998. – С.82–86. 15. Мусіяка В.Л. Проблеми права власності, що випливають із прийняття нового Цивільного кодексу України // Наукові записки НаУКМА. – К., 2002. – Т. 20. – Юридичні науки. – С. 8. 16. Овсейчик С. До проблеми становлення української екологічної термінології // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – Вип.5. – К., 2003. – С. 57–60. 17. Полюга Л.М. Роздуми над правничими термінами в писемних пам'ятках української мови XI–XVII ст. // Наукові записки НаУКМА. – К., 2003. – Т.22. – Юридичні науки. – С.248–249. 18. Словник законодавчих термінів. – К., 2000. – 608 с. 19. Словник юридичних термінів (російсько-український). – К., 1994. 20. Токарька А. Культура ділового мовлення юристів: стан і проблеми // Право України. – 1999. – № 11. – С. 58–60. 21. Українська мова. Енциклопедія. – К., 2000. – 630 с. 22. Харитонов Є.О., Калітенко О.М., Зубар В.М. Цивільне і сімейне право України: Навчально-практичний посібник. – Харків, 2004. – 640 с. 23. Харитонов Є.О., Саніахметова Н.О. Цивільне право України: Підручник. – К., 2003. – С. 250. 24. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю.С.Шемшученка. – К., 1996. – С.572.

УДК 811.161.2'373.46:336.71

Любов Височанська
Львівський банківський інститут Національного банку України

БАНКІВСЬКА ТЕРМІНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

© Височанська Л., 2004

У статті виокремлено перспективні напрямки аналізу ще неописаної терміносистеми – банківської. Характеристика парадигматичних, синтагматичних епідигматичних відношень окреслює особливості семантики, а дериваційних та граматичних – особливості структури банківських назв.

In the article the promising trends of analysis of as yet not described term system – bank term system have been separated. The characteristics of the paradigmatic, syntagmatic, epidygmatic relations outlines the peculiarities of the semantics and the characteristic features of the bank names structure are stipulated by the peculiarities of the derivational and grammatical relations.

Терміносистема банківської справи – одна з маловивчених в українському мовознавстві, тому її аналіз логічно продовжує характеристику економічної (Т. Панько, М. Осадчук) та фінансової (Г. Вознюк, А. Загородній) термінологій.

Завданням статті – визначити перспективні напрямки аналізу банківських термінів у контексті системно-структурного підходу. Матеріалом для аналізу слугують одиниці “Словника банківських термінів” А. Загороднього, О. Сліпущо, Г. Вознюка, Т. Смовженко (К., 2000).

1. Характеристика парадигматичних відношень. Зазначена галузева термінологія – це ті назви, які на матеріалі української мови відображають систему понять банківської справи. Серед термінів є слова і словосполучення для називання осіб (*аудитор, райтер*), назви організацій (*Базельський комітет банківського нагляду, аудиторська фірма*), операцій і форм звітності (*баланс бухгалтерський, аукціон*), банків (*банк-дилер, банк іпотечний*), коштів (*борг державний, депозит гарантійний*), різних угод (*Бреттон-Вудські угоди*), фондів (*державний бюджет*), цінних паперів (*вексель, папери цінні ордерні*), документів (*відомість платіжна, дебентура*), теорій (*монетаризм*) та ін.

Якщо врахувати, що парадигматичні відношення в лексико-семантичній системі – це “відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності значень” [Кочерган 2003: 265], то характеристика цих відношень на прикладі банківської термінології означає її аналіз крізь призму таких категорій, як лексико-семантичне поле, лексико-семантична група, тематична група, синоніми, антоніми, конверсиви, гіпоніми. Лише вивчивши розподіл термінів за названими парадигматичними об'єднаннями від найфундаментальніших і кількісно найчисленніших, як гіпоніми, до антонімів, які можуть виражатися двома одиницями з протилежним значенням, можна підтвердити системну організацію терміносистеми банківських назв. Вивчення подібних теоретичних питань має значення і для вирішення завдань прикладного характеру. Для прикладу: через позначку *див.* у словнику запропоновано варіантні назви *акція привілейована – акція; баланс замовницький – баланс вступний, білет банківський – білет кредитний* та ін. Яка роль цих одиниць, чи не обтяжують вони терміносистему? На ці та на інші питання можна відповісти лише після всебічного лінгвістичного аналізу.

2. Характеристика синтагматичних відношень. Синтагматика терміна визначає його можливості поєднуватися з іншими словами, оскільки синтагматичні відношення лексеми – це лінійні, контекстні зв'язки, її сполучуваність [Кочерган 2003: 273]. Перевага термінів-словосполучень ілюструє вирішальну роль у формуванні терміносистем синтагматичних відношень, які забезпечують номінацію нових видових понять від відомого родового. Пор.: *баланс* – б. бухгалтерський, б. вступний, б. емісійний, б. засновницький, б. звітний, б. зовнішній, б. консолідований, б. ліквідаційний, б. об'єднавчий, б. окремий, б. платіжний, б. розподільчий, б. розрахунковий, б. сальдовий, б. самостійний; *вексель* – в. авальований, в. авансовий, в. акцептований, в. антиінфляційний, в. банківський, в. бланковий, в. валютний, в. гарантійний, в. депонований, в. дисконтний, в. документований, в. доміцільований, в. журантований, в. іменний тощо.

У ролі стрижневих слів подібних терміносполук можуть бути запозичені назви з французької (*арбітраж* від *arbitrage*), англійської (*аудит* – від англ. *audit*, що йде від лат. *auditus* – слухання, слух), італійської (*валюта* – від італ. *valuta*, що від лат. *valeo* – коштує), німецької (*вексель* – від нім. *Wechsel* – вексель, зміна, обмін) мов.

На думку мовознавців, терміни-словосполуки точніше виражають наукове поняття, ніж однослівні [Суперанская, Подольская, Васильева 1989: 131; Хаютин 1971: 65], хоча вони і суперечать вимозі до термінів мати коротку форму. Як забезпечується стійкість таких назв? Вони мають стабільний порядок компонентів, не передбачають змін частин, відображених у словнику. Він фіксує двокомпонентні утворення зі структурою іменник + іменник: *відплив капіталу, делегування кредиту, гарант випуску, депонування векселя, презентація векселя, гарантія авансу* тощо. Серед прикладів є малопродуктивні моделі, ускладнені приїменниками: *дохід від вкладу, премія за ліквідність, відмова від акцепту, платник за векселем, опціон з виграшем, прибуток від контролю, платіж з авансом, продаж без покриття*. Відсутні сполуки, виражені неозначеною формою дієслова із залежними словами – іменниками. Цікавими є багатоконпонентні сполуки, у яких термін з видової назви часто перетворюється в родову щодо інших понять, що приводить до ускладнення і конкретизації термінологічне значення, див.: *заробітна плата – заробітна плата мінімальна, заробітна плата номінальна, заробітна плата реальна; папери цінні – папери цінні боргові, папери цінні ордерні, папери цінні гарантовані, папери цінні похідні, папери цінні двовалютні, папери цінні прибуткові, папери цінні заставні, папери цінні урядові, папери цінні іпотечні*. Розвиток синтагматичного значення стрижневої назви може відбуватися у тричленних термінах, утворених за зразком іменник + іменник + іменник, як *індекси вартості, класифікація якості монет, коефіцієнт нагромадження амортизації*, іменник + прикметник + іменник, як *класифікатор чужоземних валют, коефіцієнт абсолютної ліквідності, купівля зворотної премії, мінімізація фінансових ризиків, місткість фінансового ринку* чи прикметник + іменник + іменник: *міжамериканський банк розвитку*. Можливо, що вивчення синтагматичних відношень у системі банківських назв і порівняння їх з реалізаціями в інших терміносистемах дозволить виокремити ще одну мовну універсалію – однак це лише наше припущення, яке потребує свого обґрунтування.

3. Характеристика епідигматичних відношень. Крім парадигматики і синтагматики, лексична система має й третій вимір, епідигматику, який теж характеризує семантику слова. Розкрити епідигматичні відношення – означає висвітлити асоціативно-дериваційні зв'язки між словами за формою і за змістом [Кочерган 2003: 276]. Правда, у банківській терміносистемі необхідно з'ясувати асоціативні зв'язки зі словами не щодо форми, а щодо змісту. У словнику зафіксовано терміни, що виникли внаслідок метафоричного або метонімічного переосмислення загальноживаних слів: *вексель “короткий”, вексель “дутий”, “відмивання” грошей, “голод” грошей, “золоті” точки, “канікули” податкові, акції “гарячі”, гроші “дешеві”, “коктейль” валютний, курс “чорний”, “нові” гроші, “піраміда” фінансова* та ін. Подібні назви – це результат використання загальноживаних слів у актах вторинної номінації. У банківській терміносистемі такі одиниці змінили свою денотативно-сигніфікативну співвіднесеність. Якщо семантичний спосіб творення загальноживаних слів – це результат тривалої еволюції слова, яка завершується утворенням слів-омонімів [Даниленко 1977: 102–103], то семантичний спосіб творення в межах терміносистем – це пристосування загальноживаного слова до терміносистеми без еволюції. Слово отримує нове термінологічне значення, один із лексико-семантичних варіантів, який розширює структуру номінативної одиниці [Лотте 1961: 38; Панько 1979: 114; Мащок 1984].

Названі терміни не можуть самостійно позначати зміст наукових банківських понять, переосмислене слово в новій функції називання спеціального поняття вимагає лексичних конкретизаторів. Виникає аналітичне ім'я: переосмислена мовна одиниця у функції терміна + конкретизатор її термінологічного значення. У таких конструкціях загальноживане слово у функції терміна демонструє свою здатність до синсемантиї, тобто виражає значення лише поєднуючись з іншими словами. Тому терміни, на зразок *кошик споживчий, корзина* валютна, коридор валютний, потік грошовий, міграція капіталу, арешт на вклад, блокада кредитна* та ін. вимагають свого самостійного лінгвістичного аналізу.

4. Характеристика дериваційних відношень. Номінативні одиниці в системі банківської термінології неоднорідні за будовою: є непохідні номінації (*аваль, аванс*), терміни-деривати (*аваліст, авансування*),

* кошик – ред.

терміни-складні слова (*грант-еквівалент, самофінансування*). Серед способів творення найпродуктивнішими є морфологічні способи афіксації та словоскладання. Виділяємо:

- віддієслівні іменники зі словотвірним значенням узагальненої дії, вмотивовані дієсловами: *нарахування, застереження, списання, нарощення, зобов'язання, страхування*;
- віддієслівні іменники з малопродуктивним суфіксом *-к(а)*, які мають словотвірні значення процесу: *перевірка, розписка, переоцінка, обробка, поставка***;
- відприкметникові іменники зі словотвірним значенням узагальненої ознаки, як *неспроможність, нерухомість, прибутковість, оборотність, рентабельність, вартість*;
- безафіксні іменники у формі множини (*витрати*), чоловічого роду II відміни (*переказ, вклад, обіг*), жіночого роду III відміни (*недогляд*).

Окремої уваги вимагає характеристика словотвірних типів. Так, “назви осіб” утворено за допомогою продуктивного суфікса *-ист* (*чартист*), правда, інші продуктивні суфікси *-ник, -ець, -тель, -ак, -ук, -чик* у цій терміносистемі не актуалізовані. Спеціалізація виконуваних людиною дій і процесів вплинула на розвиток цієї тематичної групи одиниць, утворення якої забезпечили морфеми *-ч* (*тримач*), *-ор* (*інвестор*), *-атор* (*реєстратор*), *-ант* (*презентант*), *-ат* (*регресат*).

Словник засвідчив появу продуктивного типу назв з першим компонентом *-євро* та іменникової основи (української чи запозиченої): *євробанк, євровалюти, єврокард, єврокредити, євролінія, євроноти, єврооблігація* та ін. Актуалізація змішаного типу аббревіатур, утворених поєднанням усіченої основи з цілим словом є результатом відображення новітніх інтеграційних процесів в економіці.

Не менш продуктивним виявився й ініціальний тип аббревіатур, які, потрапивши у засоби масової інформації, зазнали першого етапу детермінологізації (без зміни денотативно-сигніфікативної співвіднесеності): *ВЕЗ* (Вільна економічна зона), *ЄС* (Європейське економічне співтовариство), *ЄВС* (Європейська валютна система), *МВФ* (Міжнародний валютний фонд) та ін. Ці приклади ілюструють варіантність як засіб вираження одного і того ж значення.

5. Граматична характеристика. Існує думка про високий ступінь субстантивності наукової мови [Хаютин 1971: 51] і про іменник, який має монополне право для вираження наукових понять [Коваль 1970: 286] – він на першому місці серед частин мови, що позначають наукове поняття (як граматично незалежна, універсальна у вираженні семантичних значень одиниця), а на другому місці – інфінітив [Даниленко 1971: 41–42]*.

Матеріали словника банківських термінів дають змогу побачити іншу тенденцію щодо використання іменників як самостійних номінативних одиниць та прикметників у складі терміносполук, про що засвідчили перші підрахунки. Пор.: на літеру А усього 165 термінів, з них лише 50 – це слова-іменники, 1 інфінітив; на літеру Б усього 103 одиниць, з них 22 – це слова-іменники, дієслів немає; на літеру В усього 190 одиниць, 15 – це слова-іменники, дієслів немає; на літеру Г 50 одиниць, з них 12 слова-іменники, дієслів немає; на літеру Д 112 одиниць, з них 37 – слова-іменники, дієслів немає тощо. Таким чином, очевидною є перевага термінів-словосполучень над одиничними назвами, серед яких домінує іменник (найбільше одиниць чоловічого роду, найменше жіночого), практично неактуалізоване в терміносистемі дієслово. Вивчення граматичної характеристики термінів на основі одиниць банківської термінології доповнить і, можливо, змінить уявлення про граматичні ознаки терміна як назви наукового поняття.

Окреслені напрямки аналізу банківської термінології сприяють висвітленню сутнісних ознак системної організації банківських назв і дозволяють стверджувати про перспективність комплексного вивчення цих одиниць.

1. Загородній А., Сліпушко О., Вознюк Г., Смовженко Т. Словник банківських термінів. – К.: Аконт, 2000;
2. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследование по русской терминологии. – М., 1971. – С.7–67.
3. Даниленко В.П. Русская терминология. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
4. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: Структура наукового тексту. – К., 1970. – 306 с.
5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 2003.
6. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.
7. Мацюк Г.П. Про термінологізацію одиниць загальнонавчальної лексики // Мовознавство. – 1984. – № 5. – С. 68–71.
8. Панько Т.І. Від терміна до системи. – Львів: Вища школа, 1979. – 147 с.
9. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. – М., 1989. – 245 с.
10. Хаютин А.Д. Термин, терминология, номенклатура. – Самарканд: Изд-во Самарк. гос. ун-та, 1971. – 129 с.

** процеси передають як перевіряння, розписування, переоцінювання, опрацювання, доставляння – ред.
* в українській фаховій мові терміни з віддієслівними іменниками та інфінітивами рівноправні – ред.